

Pisma mlademu prijatelju. *)

IX.

Dragi Bogdan!

zajemnega in združenega delovanja je bilo pri nas malo vže od nekdaj. V 16. stoletju so se sicer pisatelji slovenski osredotočili kolikor toliko v svojem delovanju, ker je bil vsem prvi namen širiti novo vero v Slovenstvu, da-si tudi med njimi ni bilo vselej potrebne jedinosti. Celó sledovi jugoslovanske uzajemnosti so se pokazovali tedaj na slovenskem književnem obzorju. V 17. in 18. veku tjà do M. Pohlina pa pogrešamo popolnem vsake uzajemnosti mej slovenskimi pisatelji; kakor zelenice so se javili le posamično in osamljeno v puščavi slovenske književnosti. K večemu, ako se more omeniti slovenska pratika kot perijodična**) knjiga, katere prva je prišla v déžel 1726. l. v Augsburgu na Nemškem in izhaja od takrat vsako leto še do današnjega dne. Za M. Pohlina pa je oživeló zopet „modrišče delovnih“ (academia operosorum), okolo katerega so se zbirali najznamenitejši tedanji učenjaki naše ožje domovine, kakor ti je znano. Otec M. Pohlina in jezuvit Fr. Daj (Deu) sta začela izdavatí prvo slovensko perijodično knjigo „Pisanice“, katerih so prišli na svetlo trije zvezki (1779, 1780, 1781), dva pa sta ostala v rokopisu. Val. Vodnik je začel izdavatí po nasvetu Cojzovem „Veliko pratiko“ (1795, 1796, 1797), l. 1797. pa so prišle v dežel njegove „Lublanske Novice“, prvi slovenski, perijodični, politično-poučni časopis, ki je izhajal po dvakrat na teden na pólu pole v malej osmerki, pozneje pa le po jedenkrat, dokler ni moral popolnem prenehati koncem leta 1800, ker je imel premalo naročnikov. Za Francozov je izdaval Charles Nodier list „Télégraphe officiel“ v francoskem, vlaškem in nemškem jezici in dva meseca tudi v slovenskem. In to je prvi dnevnik slovenski. Iz pisma Jarnikovega, ki ga je pisal Metelku, spoznamo, kako se je mislilo pred 1825. l. na izdavanje slovenskega časopisa v Ljubljani in res so koncem 1824. l. ustanovili Cigler, Holcapfel in Andrijoli prvi slovenski tednik: „Slavinja“, toda vlada ga jim ni dovolila izdavatí, češ, da nimajo za to potrebnih znanosti.

Po smrti Vodnikovej se je pesništvo potisnilo v ozadje in pisatelji slovenski so se pečali po največ s slovnico. Leta 1830. pa se začne nova dóba v slovenskem pesništvu. Po uredništvu Kóstelčevem je začela prihajati v déžel vsako leto zbirka slovenskih pesnij z naslovom: „Krajska Čbelica“. Izšlo je je vsega vkupe pet zvezkov. Vsak zvezek obseza izvorne slovenske pesni in prevedene, največ iz slovanskega (srbskega). Izdajatelj „Krajskeje čbelice“ je bil Mihael Kóstelec, pravi njen pospeševatelj in urednik Matija Čop, najdičnejši duševni podpiratelj pa Fran Preširen. „Čbelica“ je jedna najvažnejših prikazni v našej literaturici. Okolo so se zbrali vsi tedanji pesniki, delajoč zložno in uzajemno na mladem slovenskem leposlovnem polju.

*) **Popravek.** V 6. pismu glasi se imé prekmurskega pisatelja: Imre Augustič, a ne: August Imre.

**) Perijodičen se imenuje časopis ali knjiga, ako izhaja v naznačenih rôkih dalje časa.

Trudili so se otresti, ako ne po oblikah, vsaj po duhu vseh tujih navlak in uzorov in pesništvu pritisniti na čelo popolnoma znak narodnega glasú in duhá. „Čbelica“ je oživila pravo umétalno poezijo in gladila pot slovenskemu pesništvu v olikanejšé kroge, kateri so se do tedaj zanimali samó za nemško in francosko literaturo. Vzbudila je silno navdušenost in unetost za slovensko pesništvu in pokazala pravila, kako se poje slovenski. Pesniki so se otresli tiste prvotne okornosti, ki je hodila še Vodniku na pot, in stopali so brez strahú v kolo pesnikov srečnejših narodov. „Čbelica“ je začéla tudi znano „abecedno vojno“ ter ohranila jedinstvo v črkopisu, katero se je začélo tedaj rušiti, pokopavši „metelčico“. Po „Čbelici“ se je povzdignilo pesništvu in jezik slovenski in seznanila nas je tudi z drugimi slovanskimi narodi. Slovanska uzajemnost se je pokazala po jednej strani z brati Čehi, katere je seznanil Fr. Čelakowský s „Kranjsko čbelico“, preloživši nekaj slovenskih pesnij na česki jezik; po drugej strani pa z brati jugoslovanskimi (Hrvati in Srbi), ki so se jeli zbirati tedaj v „ilirsko kolo“. „Kranjske Čbelice“ prvi štirje zvezki so se tiskali v „bohoričici“, zadnji zvezek (1848. l.) pa vže v „gajici“. Krajčeva „Narodna biblioteka“ je priredila novo izdajo „Krajnske Čbelice“ v petih zvezkih. Vseh pesnikov „Čbeličarjev“ je petnajst. Neznátnejših ti ne bodem omenjal. O Blaži Potočniku, ki je bil „metelkovec“, sem ti vže pravil; ravno tako o „koroškem Vodniku“ Urbanu Jarniku.

Mihael Kóstelec (Kastelic) je umrl kot knjižničar na ljubljanskem liceji (1868. l.) Bil je izdavatelj in marljiv sotrudnik „Čbeličin“, toda pravi pesnik on ni bil. Nekateré pesni njegove se čítajo prijetno, druge pa niso nič kaj posebno dobre.

Janez Cigler (Ziegler) je umrl kot župnik v Višnjej gori (1869. l.) Pesni njegove imajo malo poezije na sebi; pisal je tudi nabožné knjige, a najzaslužnejšim se je naredil po svojih povestih. Pokazal se je izvrstnega pripovedovalca gledé vsebine in oblike. Jezik mu je dokaj pravilen, domač in blagoglasen. Njegove povesti so se udomačile mej narodom kakor le malokaka knjiga. Kdo še ni čítal „Življenje S. Heme“ (1839. l.), „Deteljice“ (1863. l.), „Kortonice“ (1866. l.) in „Sreče v Nesreči“ (1836. l.), ki je prvi slovenski narodni roman (daljša povest) ter je izšla (1882. l.) v drugej izdaji kot III. knjiga „Knjižnice slovenskej mladini“, katero izdaje urednik „Vrtčev“. Cigler je pisal tudi v „Drobtinice“ in „Novice“.

Jožef Žemlja je umrl kot župnik v Ambrusu (1843. l.) Bil je izvrsten rodoljub in dober jezikoslovec. V svojih pesnih (Sedem sinov) se je pokazal dobrega epika.*)

Jakob Zupan je bil doktor sv. pisma, profesor bogoslovja v Ljubljani in je umrl v Celovci 1852. l. Bil je veleučén, izobražen in duhovit, izvrsten poznavatelj slovánščine in zgodovine. Pisal je v razné časnike in bil najplodovitejši „čbeličar“ poleg Preširna. Pravi pesnik ni bil Zupan. Ljubezen do slovenščine ga je zavela časih predaleč in niti misel niti oblika se mu ni vselej posrečila. Jezik mu je večkrat pretiran, zasukan in teško umljiv. Vender veje velika ljubezen in neskalsjeno rodoljubje iz Zupanovih pesnij. Nabiral je tudi narodno blago in zapisal okolo 500 narodnih pesnij.

*) Epična pesen je ona, v katerej nam pesnik kako dogodbo pripoveduje, pri čemer nima njegovo srce nobenega opravila.

Pravi duševni oče „Kranjskej čbelici“, najboljši Preširnov prijatelj in velikan učenosti“ je bil Matija Čop, ki se je porodil 1797. l. v Žirovnici na Gorenjskem, šolal v Ljubljani in učil na Dunaji modroslovja. Pozneje je bil profesor poetike (pesništva) na Reki, potem je šel za profesorja jezikov v Lvov na Poljsko, 1827. l. pa dobode službo za profesorja poetike v Ljubljani, kjer dostane tudi službo knjižničarja na liceji. Leta 1835. je utonil v Savi pri Tomačevem, kopaje se s svojim prijateljem Kôstelcem. Čop je bil neverojetno učen mož. Znal, pisal in govoril je devetnajst jezikov: slovanske, romanske, germanske, madjarski in hebrejski. A ne samo znal je toliko jezikov, poznal je tudi njih književnost in je imel nenavadno obširno obzorje v vědi in oceni. Pisal je sicer jako malo, ker ga je pobrala mnogo prezgodaj nepristranska smrt, a kar je pisal in naredil, dobro je in velike vrednosti. — Prvo zaslugo si je pridobil Čop s tem, da je spisal slovensko literarno zgodovino, ki jo je sestavil na prošnjo slovečega češkega učenjaka P. J. Šafařika, ki je nabiral gradiva za obširno literarno slovansko zgodovino. Ta Čopova zgodovina je prišla na svetlo še le tri leta po smrti Šafařikovej 1864. l. — Druga zasluga Čopova je ta, da je bil on pravi urednik in duševni vodja „Kranjskej Čbelici“, če tudi sam ni ničesar pisal v njej. — Čop je vodil tudi nasprotnike „metelkovcev“ v „abecedni vojni“ in ravno njemu se imamo zahvaliti, da je potolkel „metelico“ in odvrnil s tem razcepljenje slovenskega črkopisa. Čop je bil tudi najboljši prijatelj najboljšega pesnika slovenskega, Frana Preširna, in je jako mnogo uplival na razvoj in nagib poezije svojega prijatelja. Bil je na široko izobražen v najvažnejših literaturah in kot tak je lahko uplival na nadarjeni in vzprejemni pesniški čut in ukus slavea Preširna. Kakor je grel Vodnik svoje pesniške proizvode na ognjišči Cojzove izobrazenosti, tako je ogreval visoko izobraženi Čop globoko misleči in čuteči pesniški talent Preširnov. — Kot učitelj je bil Čop jako priljubljen pri svojih učencih in njegova vsestranska vednost je uplivala tudi na mlade ljudi jako dojetno.

Glava vseh čbeličarjev in krona vseh slovenskih pesnikov je **dr. Fran Preširen** (Prešern), ki mu je tekla zibelka v Vrbi na Gorenjskem (3. dec. 1800. l.) S sedmim letom otiče k svojemu strijcu, ki ga je dal v šolo v Ribnico. S trinajstim letom pride na ljubljansk gimnazij, kjer dovrši odlično svoje učenje 1821. l. Jeseni bodočega leta se upiše kot pravnik na vseučilišči in 1828. l. postane doktor pravoslovja. Po mnogih težavah in prevarah ustopi kot koncipijent v pisarno svojega prijatelja dr. Chrobata v Ljubljani, a 1846. l. odprè v Kranji svojo lastno pisarno. Umrì je vže 1849. l.

Kakor je Ravnikař stvarnik slovenske prôze, tako je Preširen stvarnik slovenskega pesništva. Vodnik je prvi slovenski pesnik; toda njegove pesni nimajo v resnici prave, stalne umetalniške cene: njegova poezija je še le na pragu pravega pesništva. Vidi se jej, da se je izkopala ravnokar iz narodne poezije; vsa oblika in duh v Vodnikovih pesnih je še ves tak, kakor v narodnih pesencah. Njegove pesni so še, rekel bi, iz otročje dôbe, lahne, priproste, a ljubeznive in pripravne za petje; Preširnovе poezije pa imajo pravo, stalno umetalniško ceno. Njih vsebina je dovršena, mera prav osnovana. Preširen je obogatil slovensko pesništvo z novimi pesniškimi oblikami, kiticami, stihì, kakor še nihče ne pred njim in za njim. Pokazal je in dokazal, da je slovenski jezik sposoben ravno tako za razne pesniške oblike kakor drugih iz-

obraženih narodov, ako ne še bolje v nekaterih slučajih. Preširen je stvarnik slovenskega pesniškega jezika. Zlagal ni pesnij samó za petje, négo tudi za čitanje; z njimi se razveseljuje neučen prostak, z njimi se zabava mnogo zahtevajoč omikanec. Po ruskem in germanskem vzgledu je vzprejel priglas za podlago in osnovo pevske mere in za njim so šli vsi slovenski pesniki.

Da pa je došel Preširen do tolike visočine, pomogla mu ni samó njegova čudovita pesniška nadarjenost; tudi učil se je mnogo in temeljito, na strani pa mu je stal M. Čop s svojim obširnim znanjem in krasoslovnim izobraženjem. Da-si se je učil Preširen v tujih književnostih pesništva, vendar ima njegova poezija národen značaj. Proučil si je dobro narodno pesništvo in nabral je sam kopice narodnih pesnij. Da-si se ni mogel odtegniti popolnoma tujemu uplivu, vendar sta duh in vsebina Preširnova slovanska; poezije njegove so napojene s čisto studenčnico narodne individualnosti (pojediniosti, posebnosti) slovenske.

Dejalo se je tudi in se deje, da je ostal Preširen v dóbi slovanskega preporeda zgolj pokrajinsk pesnik.

Res je pisal Preširen „kranjščino“ (gorenjščino) v lepšem pomenu besede, ali beseda „kranjščina“ je bila njemu „slovenščina“ in „Slovenec“ je bil njemu „Slovan“. Slovenščina njegova je nenavadno lepa, gladka in pravilna in stili njegovi razodevajo dostikrat prav národen glas; saj se je učil slovenščine od Kopitarja, Ravnikarja in Metelka. Pesni njegove nam dokazujejo dovolj, kak Slovan je bil Preširen in če tudi ni trkal vselej in povsodi ob svoje slovanske prsi, bilo je vendar pod njimi slovansko srcé. Dopisaval je res nemški s slovanskimi brati in je pel nemške pesni, ki ne delajo sramote prvim nemškim pesnikom; ali tako ravnanje se pač lahko opraviči, ako nam je le nekoliko znan tedanji čas in duh njegov in koliko je še danes bolje v tem obziru, priča nam naše vsestransko življenje. Res, da ni šel za „Ilirci“*), celó nasprotoval jim je in Stanko Vraz je moral slišati marsikako britko besedo zaradi svojega „ilirstva“. Preširen je bil trezno in hladno misleč ter je izprevidel vže naprej (kar so drugi izprevideli mnogo let pozneje), da Slovencem ni mogoče stopiti v „ilirsko kolo“; ako nečejo popolnem prezreti ogromne mase slovenskega naroda. — Preširen je prvi slovenski pesnik v najširjem pomenu besede in ne poznamo ga samó mi, tudi drugi Slovani naslanjajo se z njegovimi nesmrtnimi proizvodi in nobenega slovenskega pesnika ali pisatelja ime ni tako znano v Nemcih kakor ravno Preširnova.

*) Pred 50 leti se je jel buditi hrvatski narod iz svojega duševnega dremeža. Slavni dr. Ljudevit Gaj je začel izdajati časopis „Hrvatske novine“ z nekaterimi mladimi ljudmi. Pred tem ni se znalo ne za kakove časopise, ne za kakovo književno jedinstvo, ne za kakov književni jezik. Ako je izšla kje kaka knjiga, bila je pisana v onem narečji, ki se je govorilo v ónem kraju, kjer je tiskana knjiga, a vsemu narodu ni bila razumljiva. Jedni so pisali v kajkavskem narečji (kjer se govori: kaj=was), drugi v čakavskem (ča=kaj), tretji v štokavskem (što=ča=kaj); ker pa večina naroda govori štokavsko narečje in ker so v tem narečji pisali slavni dobrovniški pesniki vže v 15. in 16. stoletji svoje divne pesni, začel je Gaj in njegovi prijatelji pisati novine in druge spise s štokavskim narečjem. In tako pišejo od te dóbe vsi Hrvatje jednako s Srbi vse svoje knjige in časopise, samó da rabijo Hrvatje „latinico“, Srbi pa „cirilico“. Kmalu so vzprejeli Gaj in somišljenici njegovi za vse južne Slovane ime „Ilir“, misleč, ka so Srbje in Hrvatje potomci starih Ilirov. To ime se je s časom zamenjalo zopet s „hrvatskim“; v pismenem jezici so pa ostali Hrvatje vendar-le združeni. Tudi Slovenci (vzlasti štajarski) zatekali so se v mnogem številu v „ilirsko kolo“ in najprvi pesnik „ilirski“ je bil Slovenec iz Štajarske, Stanko Vraz (1810—1851), ki je še zdaj poleg P. Preradovića prvi pesnik hrvatski in je izdal tudi 1839. l. v Zagrebu zbirko slovenskih narodnih pesnij.

Ako bi ne imeli drugega nego Preširna, ponosno bi smeli stopiti z njim v vrsto pesnikov srečnejših narodov.

Prva pesen slovenska Preširnova je natisnena v „Illyr. Blatt“ 1827. l., najboljše pa se je proslavil v „Kranjskej Čbelici“, po katerej leže njegove poezije liki redki dijamanti mej raznimi kameni. Leta 1836. je izdal epično pesen „Krst pri Savici“, katerej ni jednake na tem polji slovenskem, izimši narodne epike. Leta 1847. izdal je sam svoje „Poezije“, katerih je prišla 1866. l. nova izdaja, katero so priredili J. Jurčič, Fr. Levstik in J. Stritar, ki je spisal za uvod kratek životopis in nedosežno oceno Preširnovih pesnij, katera je še le razkrila, kaj je v resnici naš Preširen. Preširnovih pesnij nova izdaja se pričakuje. Pozdravlja te Tvoj

P. B.

Prirodopisno-natoroznansko polje.

S ô v a.

Sôva ima v Slovencih mnogo imen. Pravijo jej velika sôva, sovjak, vir, velika uharica in bubuj, (nemški: Uhu, grosse Ohreule; latinski: Bubo maximus, Strix bubo). Uharica méri v dolgost 30—60 cm, v širokost z razprostrtimi peroti pa skoraj 2 metra. Glava njena je zelo velika. Rudečkastorumene svetle oči so velike in leže globoko vdrte sredi pérnatega venca. Na glavi ima tudi dva pérnata čopa, katera lahko premika. Perje je zelo mehko in rahlo, po hrbtu temno-rujavo, a po trebuhu bolj rumenkasto, progasto in valovito. Kljun je kratek, zakrivljen in večinoma s perjem porasten. Tudi noge in celó prsti, katerih jednega lahko naprej ali nazaj obrne, so z mehkim perjem gosto porasteni.

Sova je ponočna ptica in živi po gozdih, vzlasti rada med kakimi razvalinami, kjer se po dnevi lahko skriva v duplinah. Da-si tudi po dnevi vidi, vender ne more iti na lov, ker jo svetloba preveč v oči bôde.

„Čez dan iz luknje vèn ne smem,
Luč slábo mojim dé očem,“ (Stritar.)

pravi sôva sama o sebi.

Po dnevi sedi v kakej luknji ali razpoki, prisluška vsak najmanjši glas in neprenehoma pazi in gleda na vse, kar se godi okolo nje. Nekaj časa miži, potem široko odprè oči ter udarja in piha s kljunom, da človeka, opazujočega jo, kar zôna obhaja. Premišljuje morda svoj žalosten stan:

„Čez dan iz luknje vèn ne smem,
Luč slabo mojim dé očem;
Po noči pa je malo paše.
Trdo je res življenje naše!
Dà! včasi, vrag mi vzemi perje!
Spát morala sem brez večerje!“ (Stritar.)

Gorjé pa sôvi, ako jo opazijo druge ptice, recimo: vrabci, ščinkoveci, šoje ali celó vrane in krokarji. Druga za drugo se zaganjajo v njo, vpijejo